

Sidra Noach (Genesis 6:5 – 11:32)

5 Chesjwan 5773 / 21 oktober 2012

Genesis 9:18 – 10:20

Thema: Cham, geen zwart-wit verhaal

Inleiding

De sidra die gisteren in de synagoge aan de orde was, ontleent zijn naam nu eens niet aan de eerste woorden daarvan, maar aan de hoofdpersoon daarvan: Noach. En wie Noach zegt, zegt gelijk ook vloed.

In een hele strakke opbouw verwerkt de bijbelse eindredacteur twee verschillende hem bekende redacties van dat verhaal. Van Genesis 6:9 t/m 9:17 wordt het in 12 scènes neergezet.

Ik weet niet of het u ooit is opgevallen, maar van Noach hoor je in die hele geschiedenis van de grote vloed geen woord. Je hoort alleen wat hij doet. Hij wordt daar in de Joodse literatuur ook wel op aangevallen. Nietwaar: waarom heeft hij niet geprotesteerd tegen God, zoals later Abram dat wel doet als God Sodom en Gomorra wil verwoesten? Waarom heeft hij geen erbarmen over zijn generatie gevraagd? De meningen over Noach zijn dan ook verdeeld. Sommigen wijzen er fijntjes op dat hij aanvankelijk een tsaddiek tamiem wordt genoemd (een gave rechtvaardige), later alleen nog maar rechtvaardige, en tenslotte alleen maar: man van het land.

De enige woorden die Noach spreekt vinden we na het verhaal van de grote vloed. En dat is het gedeelte waarop ik hier met u de aandacht wil richten: Genesis 9:18-27; maar we lezen daarna nog even verder door t/m 10:20, om namelijk meer te horen over Cham. Want door wat deze Cham doet, doet Noach – eindelijk – zijn mond open; en hij doet dat met zegening en vloek.

Dit schriftgedeelte heeft in het christendom een eigen leven geleid met een - voor een groot deel van de mensheid - verwoestende uitleg. Men heeft het gelezen als werd Cham vervloekt – wat niet zo is – en tegelijk Cham geïdentificeerd als de Afrikaanse mens; negers, zo zei men, zijn onderworpen aan blanken. Men heeft er letterlijk en figuurlijk een zwart-wit verhaal van gemaakt. Maar dat is het totaal niet.

Ik lees nu als aanvangstekst uit deze parasja Genesis 9: 25 en 26 – de enige woorden van Noach in de bijbel – en ik volg vandaag de vertaling van Naardense Bijbel:

*Vervloekt is Kanaän – dienaar van dienaren zal hij zijn voor zijn broeders!
Gezegend de Ene, de God van Sem; laat Kanaän dienstknecht voor hem wezen!
Uitbreiding geven God aan Jafet; moge hij wonen in de tenten van Sem; en laat Kanaän knecht zijn bij hem!*

Gebaseerd op historische documenten schreef Arthur Japin zijn indrukwekkende roman: De zwarte met het witte hart. Een drama dat speelt in de 19^e eeuw; over twee zwarte prinsen uit donker Afrika die in Nederland worden opgevoed; waarachter een plot schuilgaat dat alles te maken heeft met het gevoel van suprematie van het blanke ras over het zwarte. Pas rond 1860 schafte Nederland de slavernij af. Maar voordat dan ook het eeuwenlange denken over zwarte mensen is verdwenen, de discriminatie... Voordat er dan respect ontstaat... Voordat de ziel van de zwarte mens genezen zal zijn van deze traumatische ervaring in de geschiedenis...

Wie de film Amistad heeft gezien, krijgt dat niet meer van zijn netvlies. De gedachte dat je wat je daar ziet eindeloos moet vermenigvuldigen... Er werden uit Afrika zo'n 11 miljoen mensen uit hun dorp en land geroofd en verhandeld als koopwaar.

Het verhaal uit Fort Elmina in Ghana over de predikant die de organist vroeg wat harder te spelen zodat het gehuil van de zwarte slaven op de verdieping daaronder tenminste zou worden overstemd....

En in mijn jeugd kon ik de bijbelse verdediging van al deze gruwelen nog horen. De dominee wist te vertellen dat Cham in de Bijbel stond voor de zwarte mens. En deze was vervloekt en gedoemd om de slaaf, de knecht te zijn van alle andere mensen. Soms vraag je je af waarom de Middeleeuwen donker werden genoemd. Wat ik in mijn jonge jaren hoorde aan vloek over zwarten en Joden – soms denk je: wat is dit toch voor ziekte om mensen af te schrijven of te haten, te discrimineren? De vraag blijft staan die ik aan mijn oude grootmoeder stelde die nog meer dan ik in zo'n wereld van Godsoordelen over zwarten en Joden en wie-weet-wie-nog-meer was opgevoed: 'Gesteld dat het waar is oma, dat die mensen door God vervloekt zijn en in de hel komen, is het dan niet aan ons om ze op deze aarde dan tenminste nog een goede tijd te geven?'

Het schriftgedeelte van vandaag herinnert ons eraan hoe mensen die zich christen noemden in zoveel tijden de Bijbel en bijbelwoorden hebben gebruikt, misbruikt, om andere mensen ermee om de oren te slaan, ze te veroordelen, bij hun leven al af te schrijven. En het gebeurt nog steeds. Het woord van Jezus 'oordeelt niet opdat gij niet geoordeeld wordt' heeft weinig voedingsbodem bij ons gekregen. Het is al een hele toer om binnen één en dezelfde hervormde gemeente hier in Kampen een proces als 'eenheid in verscheidenheid' te doorlopen zonder dat er geoordeeld wordt over elkaar; terwijl het zelfs in respect voor elkaar zou behoren te verlopen.

En dat treft mij dan onmiddellijk weer in de Joodse traditie als ik daar de verklaringen van dit bijbelgedeelte uit Genesis lees: als daar dan gesteld wordt door Noach dat Kanaän, de zoon van Cham, de minste van alle knechten (Hebreeuwse superlatief: dienaar der dienaren; vgl lied der liederen, heilige der heiligen) zal zijn voor Jafeth en Sem, dat dat op z'n minst betekent dat Jafeth en Sem de verantwoordelijkheid hebben dan dus een goede meester te zijn voor Kanaän; opdat hij bij hen leert wat hij zo duidelijk nog te leren heeft! Knecht worden is in Joodse uitleg dus niet alleen maar negatief, alleen maar oordeel, het is ook positief; het geeft richting, zin en doel aan een ontspoord leven. Hoe komt het toch dat de christelijke traditie zich zo snel bij oordelen neerlegt of die berustend bevestigt? Dat zij daar zo weinig het positieve in zoekt en benadrukt? Dat zij nog eerder gaat helpen om die oordelen uit te voeren. Dat is toch ziek?

Tja, en het gaat helemaal niet over zwarte mensen en witte mensen. Letterlijk niet, en figuurlijk ook niet. De Bijbel spreekt veel genuanceerder. Daar kan de heer knecht worden en de knecht heer. Daar kan de laatste eerste worden, en de eerste de laatste. En daar worden mensen zeker niet ingedeeld in verschillende rassen waarin de één superieur zou zijn aan de ander.

Wat beweegt Noach tot zijn woorden?

U weet - we lopen daar steeds tegen aan - dat de Bijbel in retrospectief is geschreven; terugblikkend. Degene die dit schrijft, schrijft het waarschijnlijk tijdens de Babylonische ballingschap in de 6e eeuw voor Christus. Al die volken die in hoofdstuk 10 worden genoemd, bestaan al in zijn tijd of hebben bestaan. En Israel heeft met vele van die volken al te maken gehad, of zelfs heel wat te stellen gehad. Het zijn evenzovele karakters, volkskarakters. Vandaar dat ze vaak genoemd worden alsof ze een persoon zijn. En als er één karakter, één volk is waar Israel ontzettend mee te stellen heeft gehad dan was het deze broeder, die op de lip van Israel leefde: Kanaän. De leefwijze van de Kanaänieten is de allergrootste verzoeking waar Israel mee te maken heeft gehad in het beloofde land. Talloze waarschuwingen, eindeloos veel profetieën gaan juist daarover dat Israel zich verre dient te houden van die Kanaänitische leefwijze. Want daar leeft men ongebreidel; daar leeft men zich uit; daar loopt ieder achter zijn eigen behoeften aan. Men kent er geen grens, geen besnijdenis; geen besnijdenis van lichaam, maar ook niet van bezit, van tijd of van geld. Het is een economie van 'nooit genoeg', en het hele leven is geseksualiseerd. Baäl en Astarte, regengod en vruchtbaarheidsgodin, hebben bij elk stukje land hun heiligdom met – zoals onze oude Bijbelvertalingen zo keurig eufemistisch weergeven – hun 'gewijde palen'. Nou, u moet die penissen maar eens gaan bewonderen in het Leids Historisch Museum of zo. En aan die heiligdommen waren niet zelden zogenaamde sacrale priesteressen verbonden die de potentie van Baäl en de schoot van Astarte met liefde met je wilden vieren. Als we horen dat de zonen van Eli sliepen met de vrouwen in de tempel, dan betekent het dat ze van Gods heiligdom zo'n Kanaänitische tempel hebben gemaakt.

Kanaän staat voor een hele cultuur van behoeftebevrediging – en wat lijkt die op de onze! – waartegen Israel niet echt was opgewassen. In de Tora staat van alles dat wijst op het bijna wanhopige verzet tegen alle vanzelfsprekendheden die in Kanaän nu eenmaal golden. De voorschriften in Leviticus en Numeri en Deuteronomium tegen de zucht naar gewin, tegen grondbezit, tegen de offercultus, tegen seksualiteitsvergoding, getuigen van dit verzet tegen wat in de cultuur schering en inslag is.

Als je dat beseft, verbaast het je ook niet meer welke volken, welke karakters, onder de nakomelingen van Cham, de vader van Kanaän, worden genoemd. Dat zijn niet 'de zwarten', nee, dat zijn: Babel en Ninevé, dat zijn Egypte en Ethiopië, dat zijn Tyrus en Sidon, Sodom en Gomorra, Filistijnen en Amoriëten. Dat is alles waaruit Israel nu juist wordt weggeroepen, waar de profeten wars van zijn. Dat is alles waarin het gaat om één worden met de natuur, je verliezen in een roes door drank of drugs, opgaan in seksualiteit als levensopenbaring, geloven in macht, viriliteit, vitaliteit. Daarbij horen de piramiden en reclames als toonbeelden van menselijke potentie, torens van Babel of Dubai of hoe ze ook heten. Die mogen miljarden kosten, terwijl de armoede en honger in de wereld zogenaamd niet kan worden opgelost.

Dat alles is het tegenovergestelde van de Tora!

En tegelijk ligt het zo verleidelijk dicht bij de Tora. Want wanneer is iets nog een blijde roes in de sfeer van de Pinkstergeest ('zij lijken wel vol zoete wijn'), en

wanneer is het over de grens, en onttaardt het in volksmennerij of echter dronkenschap? Wanneer is iets nog zuivere liefde en uiting van liefde, en wanneer gaat het over de grens en wordt het pure seks of zelfs seksueel geweld?

Waar gaat Noach over die grens?

De grens is zo dun. Noach staat in een nieuwe wereld. Maar van zijn gemoedstoestand kunnen we nauwelijks zeker zijn. Abel Herzberg schrijft: *Stel je Noach voor op de dag dat hij de ark verlaat. Wat ziet hij? Doden alom. Wat hoort hij? Geen ander geluid dan dat van zijn eigen stem. Hij is alleen. Eenzaam in de wereld te staan is de belevenis die de man, ontsnapt aan de totale uitroeiing van zijn volk, mateloos gaat kwellen. Al lang geleden heb ik de diagnose gesteld: Noachose...*

Deze man heeft God op zijn blote knieën in de modder gedankt voor het leven op een nieuwe aarde. Met hem en zijn kinderen heeft God een verbond gesloten voor altijd: dit nooit weer.

Op die nieuwe wereld begint hij een wijngaard. Wijn is teken van het nieuwe leven, een nieuwe vreugde. Jezus verandert 600 liter water in wijn als eerste van zijn tekenen en als beginsel van zijn daden: hier begint het messiaanse leven, een leven zoals God heeft bedoeld: genezen en geheeld, in gemeenschap met God en in harmonie met de schepping. Noach is dus in goed bijbels gezelschap! Een nieuwe wereld, daar mag het glas op geheven worden! Daar mag meer dan één glas op worden geheven. Dat mag met liefde gevierd worden! De Midrash Rabbah wijst erop dat 'in zijn tent' geschreven is als 'ahalah': 'in haar tent', bij zijn vrouw dus! Het is Adam en Eva in een nieuwe setting. En Noach die zijn levensboom ontbloomt.... en dan van roes naar dronkenschap gaat, van gemeenschap naar

En wie van ons gaat hem dat kwalijk nemen?

Noachose.... Je viert een nieuwe vrijheid, maar je zoekt in de drank en de liefde misschien tegelijk de vergetelheid; want er was zoveel verdriet, zoveel dood....

En dan komt Cham. En Cham verkneukelt zich. Hij geneert zich niet. Hij gaat naar zijn broers. En hij vertelt hen in wat voor kennelijke staat hij vader heeft aangetroffen. En dat vertelt hij hen niet in beslotenheid, in vertrouwen, nee dat doet hij 'buiten'; 'op straat', staat er letterlijk; in de openbaarheid ('op de markt', vertaalt een rabbijn). Alsof iemand dat dwars door een café roept: 'Hé, weet je hoe ik vader heb aangetroffen?!' En voor Cham spiegelt zich daar kennelijk zijn eigen leven in. Hij vertelt het graag, want daarmee trekt hij vader ook binnen zijn eigen leven, zijn eigen denkraam, zijn eigen foute bestaan. 'Weet allemaal hoe ik de vrome Noach heb aangetroffen! Ach ja, tenslotte zijn wij mensen toch allemaal van hetzelfde sop overgoten. Je denkt toch niet dat het in Israel anders is? Je denkt toch niet dat het in Israel anders toegaat?'

En ik zie in gedachten de redacteur in de Babylonische ballingschap deze woorden in tranen opschrijven. Nee, het ging in Israel inderdaad niet anders. Nee, Israel kon de verzoeking inderdaad niet weerstaan. En zie, Israel is ver van het beloofde land in ballingschap; zij zijn ver over de grens, want ze zijn ver over de schreef van de Tora gegaan. Zoveel van God houden! En zo ver bij God vandaan zijn! In ballingschap gevoerd...

'Vervloekte Kanaänieten!'

Vervloekt dat Kanaän!

Zodra Noach uit zijn roes ontwaakt is, zijn dat zijn eerste en bijna enige woorden in de Bijbel. Hij vervloekt niet Cham. Hij vervloekt Kanaän, de zoon van, de

doorgevoerde levensinstelling van Cham. En meerdere malen verzucht hij dan dat deze Kanaän toch knecht mag worden, 'geknecht' mag worden door Sem en Jafeth! Dat deze levensorganisatie, deze pervertering van het goede, deze blasfemering van het goddelijke, toch eindelijk eens zal worden overwonnen; zowel in het persoonlijke leven, als in deze hele wereld. Zodat de wereld niet meer zeggen kan: 'waarin verschillen jullie dan wel van ons? Waar is dan die bijzondere God van jullie en wat is zo bijzonder aan zijn Tora?' 'Kijk, jongens, het overkomt Noach ook!' En opgelucht wandelt de wereld verder, haalt de schouders op; alles kan worden gerelativeerd! Niets is absoluut. Wat is er puur in deze wereld? Niets toch? Anders stuur ik wel even wat paparazzi langs...

'Ik ben gekomen om van de waarheid te getuigen', zegt Jezus tegen Pilatus. Pilatus haalt de schouders op: 'wat is waarheid?' Dat doet de wereld. Alles is relatief. Of de wereld maakt er gelijk een abstractie van, een filosofische kwestie: wat is waarheid? Maar de Tora wil nu juist dat de waarheid plaatsvindt, gebeurt! De Tora vraagt niet 'wat is waarheid?', maar 'wie is waarheid?' Wie handelt er waarachtig, is een waar mens voor God en zijn naaste? Noach dan!? Jezus dan?! Wij dan!?

Sem en Jafeth komen er in elk geval in de buurt. Zij hebben geen leedvermaak over hun vader. Zijn zijn geen paparazzi die zich verkneukelen in de naakte waarheid die zij nu eens over deze beroemdheid in de openbaarheid zullen onthullen. Wat zullen de mensen smullen! Niets zo mooi als wanneer iemand van enige statuur ook 'een gewoon mens' blijkt te zijn.

Nee, Sem en Jafeth kennen het gebed: 'Beschaam mij niet'. Zo is hun gebed tot God in het besef van hun tekort en zonde; en dat God van alles over hen zou kunnen onthullen. En dus willen ze ook hun vader niet beschamen. Ze willen niet ont-hullen, maar genadig ver-hullen. 'Genadig God, die al mij zwakheid weet...'

Paulus: God heeft ons niet geroepen voor onreinheid, maar in heiliging. Wie dan dit verwerpt, verwerpt niet een mens, maar de God die ook zijn heilige Geest aan u geeft.

Hoe zou er over zo'n tekst gepreekt zijn in Fort Elmina in Ghana? Wij die geroepen zijn niet de zwarte mens of Joden of Roma of homoseksuelen of wie ook te vervloeken, te discrimineren of uit te roeien (en dat dan ook nog beweerden te doen 'in Gods Naam' – hoe kunnen de slachtoffers zich daar ooit tegen verdedigen?), maar die juist geroepen zijn de Kanaäniet in onszelf te overwinnen; en de Kanaäniet te overwinnen in de wereld!

Nee, deze woorden vertellen geen zwart-wit verhaal tussen of over mensen. Het zwart is niet buiten ons, maar in ons.

De profeet Zacharia ziet in zijn visioenen over de nieuwe wereld - het zijn zijn laatste woorden zelfs, een laatste troost – : en er zal geen Kanaäniet meer zijn. Niet omdat ze zijn uitgeroeid, maar omdat ze zijn overwonnen; omdat ons hart eindelijk puur en waar is gaan leven naar de Tora. Omdat de Tora/Jezus/de Waarheid heeft gewonnen en Kanaän is geknecht.